

VLG - Een vereniging voor
iedereen met belangstelling
voor plattelandsgeschiedenis

p/a Hollandseweg 1
6706 KN Wageningen
| www.vlg.wur.nl
t 0317 482096

Vereniging voor
Landbouw-
geschiedenis

Het bestuur van de VLG wil u graag periodiek op de hoogte houden van de activiteiten en nieuwsberichten van de vereniging. Met de Nieuwsbrief willen we aandacht besteden aan verenigingsnieuws, aan recent verschenen publicaties, nieuws vanuit het wetenschapsgebied, aan evenementen, tentoonstellingen en lezingen/symposia, en aan berichten van zusterverenigingen.

In de derde Nieuwsbrief treft u onder andere een kort verslag aan van het symposium dat op 10 mei dit voorjaar aansluitend op de ALV plaatsvond, en een verslag van de excursie van afgelopen september. Verder onder meer een onderzoeksverslag. We nodigen ieder van harte uit om gebruik te maken van de mogelijkheid om via deze Nieuwsbrief aandacht te vragen voor (de stand van zaken betreffende) hun onderzoek.

Verenigingsnieuws

Voorjaarssymposium, verslag door Michiel de Haas

Het bestuur van de Vereniging kijkt terug op een geslaagd voorjaarssymposium “De Nederlandse Landbouw in Transitie: Verleden en Heden”, bij de Rijksdienst Cultureel Erfgoed (RCE) in Amersfoort op 10 mei 2023. Gedurende de middag reflecteerden vier sprekers en het aanwezige publiek op het volgende thema:

“De Nederlandse landbouwsector staat voor grote uitdagingen. Niet voor het eerst wordt er van de sector een radicale transitie verwacht. Door naar veranderingsprocessen uit de laatste 150 jaar te kijken, hopen we tijdens het voorjaarssymposium met een historisch perspectief op de huidige problematiek te kunnen reflecteren. De historische veranderingsprocessen die de Nederlandse landbouwsector reeds heeft meegemaakt waren veelomvattend en hebben onder andere, maar niet uitsluitend, instituties,

organisaties, productieketens en technologische systemen getransformeerd, waardoor de omstandigheden voor individuele boeren radicaal veranderden. Hoe zijn boeren hiermee omgegaan? Wie kon er mee en wie haakte af? Wat waren mogelijke drijfveren en belemmeringen? Welke druk werd er vanuit de landbouwsector of de samenleving uitgevoerd? Door met deze en soortgelijke vragen in drie lezingen en aansluitende discussie naar verschillende historische veranderingsprocessen te kijken, hopen we de huidige uitdagingen van de Nederlandse landbouwsector historisch te kunnen duiden.”

De middag werd geopend door voorzitter Hans Mol, gevolgd door een welkom van Edwin Raap, senior adviseur en onderzoeker bij de RCE. Helaas kon Harm Zwarts (Rijksuniversiteit Groningen) zijn geplande voordracht “Kansen en crises: transitie in de Nederlandse akkerbouw tijdens het Interbellum” niet geven in verband met ziekte, maar hij vond in Piet van Cruyningen (Wageningen Universiteit) die op de ochtend zelf nog gevraagd werd om als spreker op te treden, een waardige vervanger. Piet hield zijn voordracht over de botsende (of wellicht zelfs parallelle?) wereldbeelden van boeren en experts in de Zeeuwse landbouw in de eerste helft van de negentiende eeuw, en betoogde dat de praktische kennis van boeren robuuster was dan door experts werd erkend, en dat de adviezen van experts niet zonder reden in de wind werden geslagen. Piet’s voordracht is gebaseerd op gepubliceerd werk [‘Botsende wereldbeelden. Boeren, experts en de Zeeuwse landbouw in de eerste helft van de negentiende eeuw’, *Archief Zeeuws Genootschap der Wetenschappen* (2022) pp. 99-109]. Vervolgens sprak Bert Theunissen (Universiteit Utrecht) over de naoorlogse “modernisering” van de veefokkerij als vlucht naar voren. Bert ging daarbij op zoek naar schurende plekken in het zelfbeeld van boeren als ondernemers, evenals het vaak kunstmatige contrast tussen ‘traditie’ en ‘modernisering’. Ronald Plantinga (Planbureau voor de Leefomgeving) benadrukte in zijn bijdrage aan de hand van twee casus uit de Friese zuivelsector dat transitie in de landbouw vaak veel tijd kosten. Tenslotte ging André Hoogendijk (BO Akkerbouw), na een korte voordracht over het belang van historische perspectieven in het hedendaagse landbouwdebat, in gesprek met de sprekers en het publiek. De middag werd afgesloten met een borrel op locatie. Naast het programma werden door bestuurslid Janny Bloembergen-Lukkes ook enkele tientallen boeken uit de collectie van de VLG aan leden verkocht.

Geslaagde excursie West-Friesland onder leiding van Ewout van der Horst

De stolpboerderij als ankerpunt voor de agrarische geschiedenis van West-Friesland. Vanuit die insteek vond op vrijdag 22 september de najaarsexcursie van onze vereniging plaats. Bijna vijftig leden verzamelden zich tegen half 11 bij het station Hoorn voor een busrit door de omgeving. Agrarisch erfgoed-specialist Anna Groentjes gidste het gezelschap door de lintbebouwingen van stolpboerderijen in de middeleeuwse veenontginningen richting de voormalige Zuiderzee bij Enkhuizen. Vandaar ging het via oeroude dijkjes en gloednieuwe wegen richting het Westen. Met passie en kennis van zaken deelde Groentjes haar liefde voor de stolpboerderij met de excursieleden.

Voor een gezellige lunch hield het gezelschap in Wognum middagpauze. Hier verzorgde historicus Lourens Schuijtemaker een bevlogen inleiding over de landbouwgeschiedenis van West-Friesland. Met zijn scriptie over dit thema won de boerenzoon enkele jaren geleden de scriptieprijs van onze vereniging. Aan de hand van harde cijfers illustreerde hij hoe de boeren van West-Friesland zich door de eeuwen heen aan de veranderende natuurlijke, economische en politieke omstandigheden hadden aangepast.

Aan het einde van de middag keerde de bus terug in Wognum voor een kop koffie en afsluitende lezing in het kerkje van Wognum. Archeoloog Dieuwertje Duijn vertelde vol enthousiasme over de bouwgeschiedenis van stolpboerderijen aan de hand van onder meer opgravingen en dendrologisch onderzoek bij de sloop van deze boerderijen. Om half zes stipt zette buschauffeur Gerrit het gezelschap weer bij station Hoorn af.

Nieuw bestuurslid gezocht

Komend kalenderjaar zijn er bestuursverkiezingen. De huidige secretaris, Janny Bloembergen-Lukkes, is na twee termijnen niet herkiesbaar. Het bestuur zoekt een nieuwe secretaris. Mocht u belangstelling hebben, laat dit weten door een mailtje te sturen naar JannyBloembergen@gmail.com. Aangezien we graag zowel mannen als vrouwen in het bestuur vertegenwoordigd willen hebben, worden vrouwen uitdrukkelijk gevraagd om te reageren.

Onderzoeksverslag 'De tabaksteelt in het ampt Voorst'

Een van onze leden, Marten Brascamp, heeft onderzoek gedaan naar de tabaksteelt in het ampt Voorst voor de periode 1700-1830. Zijn verslag staat op de website, maar was lastig vindbaar. Het rijk geïllustreerde verslag is nu geplaatst onder de tab 'Bronnen & literatuur > 'Web-publicaties'. Centraal in het onderzoek stonden vragen als 'Wie waren de telers, 'Hoe belangrijk was de tabaksteelt voor hun inkomsten', en 'Welke rol speelde de Waag in voorst in deze handel'. Of gebruik de volgende link:

<http://landbouwgeschiedenis.nl/bronnen/web-publicaties/>

Nieuws vanuit het wetenschapsgebied

Van 11 tot 14 september vond in Cluj-Napoca (Transsylvanië) de European Rural History Conference plaats. Piet van Cruyningen schreef het volgende verslag, waarvoor dank.

De conferentie wordt georganiseerd door de EURHO (EUropean Rural History Organisation), waar de Vereniging voor Landbouwgeschiedenis lid van is. Eerdere versies van deze conferentie vonden plaats in Brighton (2010), Bern (2013), Girona (2015), Leuven (2017), Parijs (2019) en Uppsala (2022). Dat zijn allemaal plaatsen in het westen van Europa en daarom werd het zinvol gevonden om de conferentie dit jaar in Roemenië te houden om de Oost-Europese collega's duidelijk te maken dat zij ook welkom zijn. Dat heeft goed gewerkt. Van de 385 geregistreerde deelnemers kwam ruim een kwart uit Polen, Hongarije, Roemenië en Slovenië. Verder waren ook de Italianen dit keer goed vertegenwoordigd en kwamen Spanjaarden als altijd in groten getale opdagen.

In totaal vonden in het hoofgebouw van de Babeş-Bolyai Universiteit 75 panels plaats. De thema's daarvan waren zeer uiteenlopend. Gelukkig kreeg de 'klassieke' agrarische geschiedenis, met een sterk sociaaleconomische invalshoek, veel aandacht, met thema's als economische ongelijkheid en eigendoms- en pachtverhoudingen. Ook hardcore agronomische 'cows and ploughs' thema's waren nog altijd populair, zoals technologische innovatie en de diffusie en adaptatie van gewassen tijdens de Columbian Exchange.

Maar er werden ook nieuwe wegen ingeslagen. Er waren panels over kennisnetwerken, agrarisch onderwijs, plattelandsarchitectuur, 'commodity frontiers', dierwelzijn, het gebruik van beeldmateriaal en films als bron en de effecten van klimaatverandering op de landbouw. Dat de conferentie in Oost-

Europa plaatsvond, was ook af te lezen aan het aantal panels over de effecten van collectivisatie.

Zoals te verwachten, ging het merendeel van de panels over Europa, maar er waren ook papers over de Verenigde Staten en met name over Latijns-Amerika. Vooral Brazilianen lijken deze conferentie te hebben ontdekt. Een van de resultaten daarvan was dat ik voor de eerste keer in mijn leven een presentatie meemaakte die begon met een citaat van Fidel Castro. Er was op deze conferentie qua thema's dus meer spreiding in ruimte dan op voorgaande versies. Dat kan helaas niet gezegd worden van de spreiding in de tijd. Het accent lag wel heel zwaar op de negentiende en twintigste eeuw, maar dat lijkt tegenwoordig bij de meeste conferenties zo te zijn. Gelukkig zorgden Vlaamse collega's als Tim Soens nog voor wat inbreng over de Middeleeuwen.

De conferentie was goed georganiseerd, met uitstekende catering en interessante excursies. Een minpuntje was dat maar heel weinig papers van te voren ingeleverd waren, wat het soms moeilijk maakte de betogen te volgen. Een voorbeeld: een methodologisch paper over de integratie van de watercyclus in het sociaal metabolisme van het agroecosysteem van Andalusië. Als je zo'n technisch verhaal niet van te voren hebt kunnen lezen, dan is er geen touw aan vast te knopen. Dit was echter geen fout van de organisatie, maar van de organisatoren van de panels, die daar onvoldoende achteraan hebben gezeten.

De conferentie begint traditioneel met de vergadering van het Management Committee van de EURHO. Ik ben daarvan lid namens de VLG en dat is één van de leukste erebaantjes die er zijn. Eigenlijk het enige belangrijke besluit dat het MC neemt, is waar de volgende conferentie plaats zal vinden. Anderen gaan dat besluit dan uitvoeren. Een ideale taakverdeling. De volgende conferentie zal in 2025 plaatsvinden in Coimbra (Portugal) en in 2027 trekt het circus hoogstwaarschijnlijk naar Dublin.

Kloosteruithoven op het veen in de Friese landen, Hans Mol

Op het terrein van de middeleeuwen zijn in Nederland niet veel landbouwhistorici werkzaam. Toch lopen er hier nog wel enkele onderzoeken

naar thema's met een rurale component. Eén daarvan wordt uitgevoerd aan de Fryske Akademy te Leeuwarden, en heeft betrekking op de chronologie, fasering en spreiding van kloosteruithoven in de Friese landen tussen Vlie en Wezer. Men vindt ze ook wel aangeduid als *grangiae* in het latijn, en als monnikhuizen of voorwerken in het middelnederlands. Daar zijn er, voor de circa 80 kloosters uit de twaalfde en dertiende eeuw die uiteindelijk zo'n 20% van de cultuurgrond in handen kregen, meer dan 200 van geïdentificeerd en gelokaliseerd. Het gaat daarbij om grote bedrijfseenheden van tussen de 80 en 150 ha die door de kloosters zelf werden geëxploiteerd met behulp van lekenbroeders. Bedoeld als een autarkische bijdrage om de gebedsinstellingen in materieel opzicht onafhankelijk van de wereld te laten zijn, lijken ze zich tot modelboerderijen van uitzonderlijke grootte te hebben ontwikkeld. Zij leverden goederen aan hun eigen abdij of priorij maar zetten ook wel producten rechtstreeks af op de markt, om inkomen te genereren waarmee de kloosters bijvoorbeeld bouw materiaal konden aanschaffen. Zo kregen ze een belangrijke functie in de zich ontwikkelende verkeerseconomie, totdat er geen lekenbroeders meer waren om ze te bemannen na de grote sterfte van de veertiende eeuw.

Er zijn voor de Friese landen nog diverse vragen voor te beantwoorden. Een daarvan betreft de orde die het format heeft geïntroduceerd. Waar lange tijd werd gedacht dat de Cisterciënzers aan de oorsprong stonden, waren er aanwijzingen dat hervormingsgezinde Benedictijnen zich er ook al vroeg van bedienden. De tweede kwestie is of uithoven in veen- en zandstreken een andere opzet en ontwikkeling kenden dan die op de klei. Voor beide thema's zijn nu nieuwe resultaten geboekt voor de Zuidwesthoek van de huidige provincie Fryslân. Daar was sinds 1132 de Benedictijner abdij van Staveren – in feite het oudste klooster in het noorden van Nederland – actief met haar vrouwendépendance te Hemelum, waarvan de stichtingsdatum tot dusver onbekend was. Dit klooster-duo is bij de start bevolkt met monniken en nonnen vanuit de abdij van Oostbroek te Utrecht en het daaraan gelieerde Vrouwenklooster bij De Bilt, die op hun beurt gesticht waren door kloosterlingen uit Affligem in Brabant. Interessant is nu dat enkele jaren terug bij Hemelum sporen van een grote kloosterboerderij gevonden is, die dendrochronologisch gedateerd kunnen worden op 1154. De afmetingen blijken hetzelfde als latere, elders aangetroffen kloosteruithoven. Het is nu de vroegst bekende in de provincies Fryslân en Groningen. Naast deze uithof konden voor Staveren en Hemelum er voor het veengebied nog zeven andere

gelokaliseerd worden met dezelfde opzet, elk als samengevoegd pakket van vier tot vijf oorspronkelijke ontginningseenheden. Dat roept de vraag op hoe de kloosters deze grote uithoven hebben weten te vormen of verwerven. De aanwijzingen zijn vrij sterk dat ze ze geschonken hebben gekregen van of door graven of bisschoppen die ooit een sturende rol in de ontginningen hadden.

Twee publicaties hierover zijn inmiddels onderweg, allebei van de hand van Gilles de Langen en Hans Mol. De eerste draagt de titel 'Vroege benedictijner kloosterboerderijen in Zuidwest-Friesland', te verschijnen half september 2023 in een bundel van de Vereniging voor Terpenonderzoek. De ander komt eind dit jaar uit in het tijdschrift *De Vrije Fries* onder de titel 'De graaf in het veen. Over grootgrondbezit en de regie over de middeleeuwse veenontginningen in Zuidwest-Friesland'. Een meer omvattende analyse, waarin ook de uithoven in Groningen en het Duitse Ostfriesland de revue zullen passeren, krijgt te zijner tijd een plek in monografie over de Friese kloosters en hun bezit.

Evenementen/Tentoonstellingen

Op de website zijn de links opgenomen naar voor onze vereniging relevante musea. Mocht u leden willen wijzen op een evenement/tentoonstelling, mail dan Janny Bloembergen (Jannybloembergen@gmail.com) met het verzoek een bericht op de website van de VLG te zetten.

Lezingen/symposia

Mocht u leden willen wijzen op een interessante lezing/symposium, mail dan Janny Bloembergen (JannyBloembergen@gmail.com) met het verzoek een bericht op de website van de VLG te zetten.